

Gáspár Gabriella

HÁZASSÁGI FORMÁK ÉS NŐI VAGYONJOG A MAGYAR TÁRSADALOMFEJLŐDÉS KORAI SZAKASZÁBAN

Abstract

In the early Hungarian society, multiple forms of cohabitation and marriage were present, often overlapping each other. Separating these forms can only be done by examining certain elements of matrimonial property laws formed by the customary laws of the time. We can only learn about the property laws during the Era of the Arpad Dynasty from written deeds about how these laws were implemented. This study outlines how the different forms of marriage were related to each other and to the property rights of women. It is inaccurate to believe that women in the Middle Ages were disenfranchised, the various forms of marriage had corresponding property laws. Each law and the frequency of their occurrence in these examined documents is discussed in the conceptual system of legal and social history.

A kereszténység által közvetített értékrend lassan és ellentmondásosan tört utat magának Európában. Az egyház megengedő volt azokkal az együttélési és házassági formákkal szemben, amelyek korántsem tartoztak a „szent házasság” kategóriájába, ugyanakkor az apa, majd a férj hatalma alatt álló nők védelmében igyekezett összekapcsolni a jogokat az egyház által elfogadott házassági formával. Az együttélési és házassági formákhoz szervesen kapcsolódtak a női jogok, s ennek a kapcsolatnak az alakulása sokat elárul a családkról és a benne élők helyzetéről. A jog és a szociológia viszonyáról Tóth Zoltán szavait idézve („*a rendi társadalom szociológiája a jogtudomány, nyelve jognyelv*” (1991: 82)) úgy vélem, hogy e két diszciplína összekapcsolása a középkori társadalom vizsgálata szempontjából hatékony lehet. A korai társadalmak viszonyainak értelmezése csak a jog nyelvén lehetséges, elsősorban a szokásjog (*consuetudo*) nyelvén. A hazai szokásjog első összegyűjtött anyaga - Werbőczy Tripartituma - csak a 16.században jött létre, azonban az ebben leírt jogintézményeket nem lehet visszavetíteni a magyar társadalom korai időszakára amikor a magánjogi alapok még a szokásjogban sem szilárdultak meg. A párkapcsolati formák meglehetősen széles skálája létezett a korai társadalomfejlődésben, s ezek gyakran egymással átfedésben jelentkeztek, szétválasztásuk csakis a hozzájuk kapcsolt, a szokásjogban formálódó házassági vagyoni jog elemei mentén lehetséges. Az Árpádkor szokásjogáról ismereteket csak a jogalkalmazásából meríthetünk, ennek forrásait pedig leginkább a korabeli okleveleinkben találhatjuk meg.

A 9-14.századig tartó időszak forrásai közül különösen értékes és területi értelemben is egységes anyagot közölnek az Urkundenbuch des Burgerlandes (továbbiakban UBB I-V.) kötetei. Az öt kötet 808-1349-ig tartalmazza a mai Győr-Moson-Sopron és Vas megye szakmailag ellenőrzött latin és német nyelvű oklevélnyagát. Kutatásom során elsősorban az első két kötetet oklevelei alapján vizsgáltam az Árpádkor házassági vagyoni jogát, a későbbi

időszakra vonatkozó további három kötetet anyagát csupán az egyes jogintézmények fejlődésének összehasonlítása miatt használtam⁹.

E tanulmány célja a párkapcsolati és házassági formák összekapcsolása a hozzájuk tartozó, a nők számára biztosított vagyoni jogi lehetőségekkel. A tanulmány első felében a kapcsolódó fogalmak és a házasság típusok egymáshoz, valamint a nők vagyoni jogaihoz kapcsolódásáról lesz szó, majd az egyes jogok tárgyalására és a vizsgálati anyagban előfordulásuk gyakoriságának bemutatására kerül sor, a jogtörténet és a társadalomtörténet fogalmi rendszerében.

Család, házközösség, familia

Minden személy társadalmi helyzetét elsősorban a jogképessége határozta meg, hogy szabadként, vagy szolgaként született-e. A rabszolgaság intézménye nem csak az ókori társadalmakban létezett, hanem a koraközépkorban is. A rabszolga nem rendelkezett jogképességgel, ingóságnak számított. A vizsgált 13. századi oklevelekben nem egy jogesetet találtam, amelyben felszabadításukat, vagy ingóságként történő átadásukat rögzítették¹⁰. Rabszolgává váltak; a fogságba esettek, a rabszolganőtől születettek és a büntetésként eladottak (Brósz – Pólay 1974: 137). A rabszolgák, szolgák és szabadosok vagyona (a személyes használati tárgyak kivételével) az úrhoz tartozott, akinek a patriarchális házközösségében éltek. A személyükben szabadok között is voltak különbségek jogképességük szerint. A szabadként születettek (*ingenui*) és a felszabadítottak (*libertini*) helyzete nem volt azonos. A felszabadítottak, mintegy a családgyermek helyzetét foglalták el a familiában, s a patrónus uralma felettük sosem szakadt meg. Védelmükről, eltartásásukról és a felszabadított nő (*libertina*) gyámságáról is gondoskodni volt köteles a patrónus. A szabadként születetteknek más szabályok vonatkoztak, de a szabadság fokozataiban közöttük is voltak különbségek¹¹.

A nagycsalád, a házközösség és a familia összekapcsolódó mégis különböző kifejezéseit érdemes áttekinteni. A család nem a tartós szexuális közösségen alapult, az ugyanis a közös háztartástól elválasztva labilis volt, tekintve a szexuális kapcsolatok szabályozatlanságát. A házasságok létjogosultságát nem pusztán a szexualitásra és gyermeknevelésre alakult közösség adta, hanem a közös háztartás, a „házközösség”. Ez a kifejezés nem pusztán azt jelentette, hogy a férfi és a nő közös házban és háztartásban élt, hanem egy gazdasági egység részévé váltak a nagycsaládban, ami több generáció együttélését és

---

⁹ Az Árpádkorra vonatkozó első két kötet 1074 oklevelet tartalmaz, ezek között 56 utal a házassági vagyoni jogra. A további három kötet (1301-1349) forrásanyagából pedig, 120 oklevél tartalmaz női vagyoni jogra vonatkozó információt. Összesen 176 dokumentum képezi vizsgálat alapját, ezek női jogok szerinti megoszlását az 1. táblázat tartalmazza (ld. 8.o.)

¹⁰ Ezekkel a dokumentumokkal csak azokban az esetekben foglalkoztam, amikor nőknek kiadott vagyonelemként jelentek meg. (UBB.I.375, 394, 584, UBB. II. 402).

¹¹ Jól példázza ezt a colonusok helyzete, akik szabadok voltak, de gyakran egy-egy úr védelmére szorultak, s így elvesztették hatalmukat saját kisbirtokaik felett, vagy eleve bérlőként művelték más földjét.

munkáját hangolta össze. A házközösség fogalma a nagycsalád együttélésének gazdasági oldalát emelte ki, feltétele nem maga a „ház” volt, hanem az, hogy szántóföldi termesztést folytassanak. A házközösség tiszta típusa a lakóhelyi közösség, amely a nagycsalád létszámának növekedésével a házközösségek aprózódását eredményezte (Weber 1992: 59-61). A nemzetségek is eleinte közösen használták szállásbirtokaikat és minden olyan földet, telket, amit a nemzetség egy-egy tagja kapott. A 13. században kezdődött meg a nemzetségek felbomlása családokká a nemzetséghez tartozó birtokok elosztásával (osztály, vagy *divisio*).

A patriarchális *familia*, nem vérszerinti leszármazáson alapuló egység volt. A *familia* a családot szolgáló szabados és szolga népet is magába foglalta, és az általuk használt, birtokolt ingatlanokat, beleértve szántót, malmot stb. Holub József erre hozza példaként László ispán adományát feleségének, amelyben az asszony tulajdonjogát minden örökösödési korlátozás nélkül kiterjesztette a „famíliára”. Teljes tulajdonjoggal, minden korlátozás nélkül az övé volt a famíliához tartozó szabados és szolganépség, valamint még Mochud szolgálmalma is húsz hold földdel (Holub 1937: 65). A famíliát a nagycsaládtól az különböztette meg, hogy a nem rokon személyek és azok javai is beletartoztak, ugyanakkor ez is személyes viszony volt, amely az uralom elemeit sem nélkülözte és megőrizve patriarchális jellegét. Bónis György a királyhoz tartozó „*famíliába*” sorolta mindazokat, akik a közhatalom gyakorlásában részt vettek és a király személyes hívei voltak¹² (Bónis 2003: 71). A szállásbirtokosok kívül álltak a királyi famílián, ők vidéken hozták létre saját területükön a maguk famíliáját.

A nő társadalmi helyzetét és vagyoni lehetőségeit tehát alapvetően meghatározta, hogy milyen családba született; alávetett rétegbe, szabad birtokos családba, vagy az előkelők közé. A házasságok biztosították a családok jövőjét, a birtokok öröklését, a társadalmi emelkedés lehetőségét és az erős rokoni kapcsolatok hálóját. A házastársat a családfő választotta ki a potenciális családok tagjai közül, akik társadalmi helyzetüket és vagyonukat tekintve az elérhető körbe tartoztak. A birtokkoncentrációra való törekvés miatt előnyben részesítették azokat, akinek közel volt a birtokuk, vagy távoli rokonaik voltak. Az előkelők és a kisebb birtokosok párválasztása nem sokban hasonlított. Az előkelők házasságába az uralkodó, vagy a királyné is beleszólhatott, különösen a famíliájába tartozók esetében, viszont ilyenkor a kiválasztott házastárs jelentős hozományra számíthatott az uralkodótól. Az előkelők saját köreiből házasodtak, rangjuknak és vagyonuknak megfelelően. Az előkelők esetében a birtokok közelsége nem volt fontos szempont, mivel adománybirtokaik az országban szétszórtnak voltak, ahogy a jövőbeli házastársuké is. A szállásbirtokos vidéki, egy-egy vármegyében birtokkal rendelkező családok – a későbbi *nobiles* néven emlegetett csoportok esetében a házastárs kiválasztásában a birtokok nagyságára, közelségére és a hasonló társadalmi

---

¹² Bónis György szerint Szent István állama, az Ő „királyi palotája”, benne a királyi család vérszerinti tagjai mellett az egyházzal, és az ispánokkal. A familia regia egyben domus regia tágabb a királyi kíséretnél, beletartozott mindenki, aki vérségi kapcsolat, egyházi méltóság, igazgatási tevékenység, harcos, vagy bármilyen szolgálat alapján a királytól függött. Bónis a nagycsalád kiterjesztését tekintette az Árpádkorban az állam alapjának és nem a nemzetségi társadalmat (2003: 71).

helyzetre figyeltek. Háborús időkben a családi kapcsolatok kialakításában szempont volt az is, hogy azonos politikai oldalon álltak-e a családok (Gáspár 2019: 422).

Együttélési és házassági formák

Nőrablás és nővétel

A honfoglalás előtt és után még a nőrablás a párválasztás egyik módja volt hasonlóan más, a fejlődés korai szakaszában lévő társadalmakhoz. A nőrablás összefüggött az egyes közösségek endogám házassági szokásaival, így külső személy nem juthatott hozzá másként a közösség nőtagjaihoz. Tágabb értelemben a nőrablás az endogám csoport exogámiára kényszerítéseként is felfogható. A kereszténység felvétele után nem csak az egyház, hanem királyaink is tiltották és büntették a feleségszerzésnek ezt a kényszerítő módját (Nagy 1894: 272). A büntetések ellenére a nőrablás nem szűnt meg, hanem szimbolikussá vált a 13. században. Ha a vételárról az apával már a rablás előtt történt megegyezés, akkor valójában nővételről volt szó, s a rablás csak szimbolikus volt, ahogy ma is egyes esküvőkön, csak vétel nélkül. A nővétel kialakulása valószínűleg összefüggött a belátással, hogy jobb elkerülni az elrabolt nő nemzetségének vérbosszúját, és inkább előre kifizetni a kárpótlást. Tagányi Károly szerint, nő társadalmi helyzetének megfelelő vérdíj volt a vételár maximumának alapja (1917: 204-205).

A nővétel szintén egyik legrégebbi házassági forma volt a világ minden táján. A nő érték volt, s érte ellenszolgáltatást kellett nyújtania a másik törzsnek, vagy családnak. Egyik lehetőség volt, hogy nőt cseréltek nőre, azaz a vőlegény nőtestvérét abba a családba adták férjhez, ahonnan feleséget választottak. A másik forma szerint a leendő férj ledolgozta az árat a nő családjának évekig tartó szolgálattal, ahogy azt az Ószövetségben olvashatjuk. Ez a megoldás gyakori volt, ha a legény szegényebb volt, mint az ara családja (Somló 1901: 21). Később a nővétel általános gyakorlata szerint a leányért a vételárat – ami a leány szüleinek gazdagságától függött – a vőlegény apja fizette ki, mivel a leendő férjnek ekkor még nem feltétlenül volt saját vagyona. Az ár megbeszélése a két apa között zajlott, majd következett a vételár átadása, majd a leány átadása. A magyaroknál a vételárat általában tinókbán, lovakban, pénzben és prémekben fizették (Tagányi 1917), ennek mennyisége és értéke a leány szépségének és gazdagságának megfelelő kellett, hogy legyen.

Ezeknek a régi formáknak értelemszerűen nincs nyoma az Árpád-kori oklevelekben, és az egyház hatására a házasság megkötése egyre inkább elvesztette vételi jellegét, csak szimbolikus formában maradt fenn.

Concubinátus és matrimonium

A házasság (*matrimonium*) megkötésének és legitimitásának lehetősége a személyek házassági képességtől (*conubium*) függött és ennek hiányában nem jöhetett létre a frigy. A római jog nem minősítette házasságnak a rabszolgák egybekelését, mert nem volt meg a házassági képességük, ugyanakkor eladáskor a rabszolgacsaládokat mégsem választották szét. Nem volt házasság az sem, ha szabad ember rabszolgát vett feleségül, ahogy az sem, ha ágyasként vette magához. A *concubinátus* (ágyasság) intézménye a római jogban kezdetben nem volt megtiltva, később azonban elfogadottá vált. Ennek oka az volt, hogy a házasságnak feltételei voltak, és azokkal a szabad nővel, akik felszabadított rabszolgák (*libertinák*), vagy más okból megvetett

helyzetűek voltak, nem létesíthettek házasságot a szenátorok, tisztségviselők, és a katonák bizonyos rétegei, ezért számukra a *concupinatus* maradt a megoldás (Brósz - Pólay 1974: 152-154). Ugyanakkor a mindennapi megítélése ezeknek a kapcsolatoknak nem volt merev, szolgából concubinává emelkedett nőt gyakran feleségként értelmezték egy monogám kapcsolatban és később törvényes asszonnyá is válhatott, ha a férfinak nem volt már felesége (Brósz – Pólay 1974: 152).

A *concupinatus* elfogadott volt a középkor elején is, a házas férfiak esetében ez azt jelentette, hogy felesége (*uxor*) mellett olyan asszonyok is körülvették, akikkel szexuális kapcsolatot tartott fenn. Természetesen a nőtlen férfiaknak is volt gyakran concubinájuk, nem is egy. Az egyházi személyek számára is megengedett volt az ágyas tartása, azzal a feltétellel, hogy a szolgálójuk (*ancilla*) nem, de szabad nő minden további nélkül lehetett az ágyasuk (Gerics 1966: 11). Tehát, nem minden *concupina* volt szolga, előkelő származású nők is mentek hozzá királyokhoz concubinaként, ilyen volt pl. Kopasz Károly egyik concubinája, akit később feleségül vett (Gerics 1966: 16). Több nővel történő együttélés is lehetséges volt akár már létező házasság alatt is. A nem legális együttélésekből származó gyermekek törvénytelennek minősültek, és nem számítottak az örökösök közé. Az ágyasság elfogadottsága a kereszténység államvallássá válása időszakában a 4. században Nagy Constantin idején szűnt meg, pontosabban; nem tűrték el olyan nővel, akivel a házasságkötés is lehetséges lett volna. Az egyház elnéző hozzáállásáról a házasságon kívüli együttéléshez már esett szó, nem foglalkoztak továbbá az egyidejűleg több szabad nővel való együttéléssel sem, ahogy a többnejűség egyéb sajátos formáival sem. A szabad nőkkel való poligám együttélés a kereszténységre áttérés után is jelen volt pl. a Merovingok és a Karolingok között is (Gerics 1966: 15). A királyi házak és az előkelő családok esetében maradt elsősorban írásos nyoma a legális házasságon kívüli kapcsolatoknak, mivel a törvénytelen kapcsolatokból született utódok előkelő származása apai oldalról bírt annyi fontossággal a trónutódlás szempontjából, hogy potenciális trónörökösként ne zárjanak ki minden jogi lehetőséget az ő esetükben.

A korai századokban Magyarországon is létezett az egyház által megtűrt *concupinatus*. A monogám házasság és a paráznaság közötti viszonyok sávját értették a *concupinatus* alatt, és ezek a kapcsolatok nem vontak maguk után negatív erkölcsi megítélést, még a klerikusok esetében sem. Az Árpádkorban, sőt még a 14. században is találunk olyan okleveleket, melyek rendezik a nem törvényes viszonyból származó utódok helyzetét. A törvénytelen utódnak elvileg nem járt semmi, de mégis 1291-ben egy apa gondoskodott szolgálójától született leánya, Boga jövőéről; fiai és rokonai kötelességévé tette, hogy a leány kézfogója alkalmából a kötelezettek fejenként 5-5 márkával kiházasítsák a leányt egy birtokból való részesedése fejében¹³. Ebben az iratban az apa nem nevezte ágyasának a szolgálót, de leányát sajátjaként ismerte el, és annak ellenére, hogy leánya is szolga státusban volt gondoskodott kiházasításáról. A kutatás során két olyan okiratot találtam, amiben kifejezetten a *concupina* elnevezés szerepelt. 1334-ben egy perben az elhunyt Andreas von Wichs özvegyének neveztek Margaretet, aki fiaival együtt felperesként szerepelt az ügyben. Azért indított pert, mert az

---

¹³ UBB II.: 367.

elhunyt férfi rokona minden vagyonuktól megfosztotta Őt és fiait. Az „özvegyet” a per során az elhunyt concubinájának, fiait pedig „fattyúnak” nevezte az alperes. A pert az özvegy megnyerte és a néhai Andreas birtokába beiktatták, mivel bemutatott egy 1333-ban a püspök előtt kelt okiratot, amiben a férfi gyermekeit nevére vette¹⁴. Egy másik oklevélben 1346-ban kizárták az örökségből az elhunyt apa concubinájától származó egyetlen fiát, és az örökség az elhunyt testvére fiára szállt¹⁵. A törvénytelen gyermekek sorsa az apán múlt, hogy mi módon és mennyire érezte magát felelősnek utódaiért. Megfelelő intézkedés hiányában még akkor sem örökölt az apa után (még vásárolt birtokot sem) a törvénytelen fiú, ha nem volt más törvényes örököse az apának.

A keresztény házasság ellentéte mégsem a *concupinátus*, hanem a pogány módra kötött házasság volt, ami nem azonos az ágyassággal, azonban pontos kritériumait nem ismerjük. A pogány módra kötött házasság természetesen az egyházhoz tartozó személyek számára nem volt megengedett, de a világiak esetében sem fogadta el az egyház. Az Elvirai Zsinat tiltotta a pogányokkal való házasságkötést, mert „lelki házasságtörővé” teszi a keresztény házastársat (Szuromi 2008: 41). Ennek ellenére ezek a házasságok a kereszténységre történő áttérés után is jó ideig fennmaradtak. A pogány formák mentén kötött házasság a maradványai a 11. században még bizonyosan fennálltak és minden rétegben megtalálhatók voltak. Ha Kun László (1272-1290) „házasságkötéseire” gondolunk Kötöny kun vezér leányaival, akkor a 13. századra is kitalálhatjuk a pogány házasságok fennmaradását, legalábbis a király uralkodásának időszakának végéig.

Különösen jellemzők voltak a pogány házasságok a honfoglalás előtt és után csatlakozott népelemekre (kazárok, besenyők, kunok stb.), akiknek vallási és életviteli szokásrendje különbözött a keresztény normákhoz egyre inkább igazodó társadalmi csoportokétól.

Dos nélküli és dotális házasság

A legitim házasság esetében két jól elkülöníthető forma létezett; a dotális házasság és a *dos* nélküli. Ennek római jogi előzményei a *manus*-os és a *manus nélküli* házasság volt, mivel eredetileg a római házasság (*matrimonium*) szorosan összefüggött a férji hatalommal (*manus*), s csak később alakult ki a házasság *manus* nélküli formája (Brósz-Pólay 1974: 152). A *manusos* házasságban, ha a nő korábban atyai hatalom alatt állt, átkerült a férj hatalma alá, s vele együtt minden külön vagyona, ahogy hozománya is. A nőknek lehetett külön vagyona, ha önjogú volt, de a *manusos* házasságban ezt a vagyont a férj kapta meg. A *manus* nélküli házasság esetén a nő megtartotta külön vagyont és szabadságát is, mert a házasság nem kapcsolódott össze a férji hatalommal. A nő eltartása azonban mindkét házassági formában a férj kötelessége volt.

A dotális házasság a *dos*-ról nyerte elnevezését és római és germán jog keverékéből jött létre a középkorban. A *dos*, a római jogban hozományt jelentett, amit a nő vitt a házasságba,

---

¹⁴ UBB IV.: 278.

¹⁵ UBB V.: 114.

míg a középkori okleveleinkben ez a hitbért jelentette. A hitbér egy viszonylag korán kialakult, a házassági vagyoni jog körébe tartozó jogszokás volt, ami a törvényes házasságban élő nőknek a házasság megszűnése után férjétől, illetve annak rokonaitól járt. A jogtörténészek a *dos*-t általában a nővételárából vezették le, de *dos* nem az apának adott vételár volt, mint a nővételnél, hanem magának a nőnek járt.

A régi germán jog megkülönböztette a dotális házasságot, amelyben a férj megszerzi a *mundiumot* (hatalmat) a nő felett és a *mundium* átadása nélkül létrejött házasságot, amelyben nem történik meg a férji hatalom megszerzése. Ebben a házasság típusban a gyermekek nem a férfi családjához tartoztak, hanem az asszony apjának családjához, ugyanez vonatkozott a *Friedelehe* házasságból született gyerekekre. A felek konszenzusán alapuló házasságot *Friedelehe*-nek nevezték a germán jog kutatói, ami egyfajta jogilag elismert ágyasság volt¹⁶. A dotális és a „szabad” házasság egyaránt törvényes volt, de mindkettő csak azokkal a nőkkel volt köthető, akik nem voltak férjnél és szabad állapotúak voltak. Egyik házasság típus sem volt azonban monogám házasság. A szabad házasságot a latin nyelvű oklevelekben általában a *concupinatus* elnevezéssel illették, tehát nehéz elválasztani a tényleges ágyasságtól (Gerics 1966: 16-17). A morgantikus házasság - amit még a modern korban is kötöttek a királyi és hercegi családok férfi tagjai - is a *dos* nélküli házasság maradványának tekinthető. Ez a házassági forma törvényesnek számított, de a feleség nem követte a férj rangját és jogait, ahogy a gyermekeik sem.

Az egyház kezdetektől szemelt hűnyt - főleg az előkelő és királyi családok házassági és együttélési viszonyaira tekintettel - a *dos* nélküli szabad házasságok és az ágyasság okozta poligám viszonyok felett, ha azt szabad nővel folytatták. Természetesen az egyház tanításainak mindez ellentmondott (Szuromi 2008: 40), de az ókor és koraközépkor erkölcsi értelemben nem volt túl szigorú. Az egyház mindenképp a szabad házasságot próbálta monogámmá tenni, s csak azután lépett fel ellene, majd később csak a *dos*-sal kötött házasságot ismerték el törvényesnek. 1215-ben a IV. Lateráni Zsinat előírta az egyház előtt történő nyilvános házasságkötést, és előtte a kihirdetést, amely a szabad állapotról való megbizonyosodást szolgálta (Szuromi 2008: 44).

A különböző együttélési és házassági formák a korai századokban fellelhetők voltak a magyar társadalomban is, így a pogány házasság, a szabad házasság és az ágyasság is. Megkülönböztetésük formai ismérvei nem ismertek, mivel a latin nyelvű források gyakorlatilag a *concupinatus* kifejezését alkalmazták ezekre a viszonyokra.

A női vagyoni elemek

A női vagyoni jogok kiépülése a szokásjogban (*consuetudo*) gyökerezett és királyaink 13. századi törvényei sosem mentek szembe ezekkel a normákkal. A vagyoni jogok kérdése csak a szabad státusú nőket érintette, közülük is elsősorban a birtokos családok nőtagjait. A nemzeti társadalom szokásrendje már korán bizonyos jogokat biztosított a birtokos családok

---

¹⁶ A *Friedelehe*-vel kapcsolatban Gerics József (1966:15) hivatkozza H.Meyer munkáját (*Friedelehe und Mutterrecht, ZRG Germ. Abt. 47. (1927) (röv.-Friedelehe) és Ehe und Eheauffassung der Germanen (röv.: Eheauffassung), Festschrift E. Ileymann. Weimar. 1940, I. köt.*).

nőtagjainak, ilyen volt pl. a kiházasítás joga, ami leányra és özvegyre egyaránt vonatkozott. A kereszténység megszilárdulásával a házasság elvárt formája a dotális házasság lett, amely a hitbérhez való jog megjelenésével járt. A leánynegyed már az Aranybulla kiadása előtt is jelen volt a magyar szokásjogban, ha nem is ezen a néven. A hozomány a legnehezebben körvonalazható a magyar társadalomfejlődés korai szakaszában, keverve jelent meg az apai ajándékkal, adománnyal, a kiházasítással, sőt a negyedrésszel is.

Az Árpádkorban a női vagyonnak három pillére alakult ki; a hitbér, a leánynegyed és a hozományi javak, s a későbbi századokban is ezek maradtak a legfontosabbak. A nők elsősorban ingóságokban kaptak vagyonelemeket, de nem volt ritka a korai századokban a természetben, azaz a birtokban kiadott hitbér, hozomány, vagy leánynegyed sem. Béli Gábor a 12. század eleji forrásokban találta meg a *dos* korai változatát, amely arról tanúskodik, hogy a nők már a korai századokban birtok felett rendelkeztek (2010: 29, 39, 41). Az általam vizsgált anyagban az Árpádkor végéig 56 olyan forrást találtam, ami a női vagyon elemeire vonatkozott. A táblázatból kitűnik, hogy az Árpádkorban 1301-ig a forrásokban a hitbér fordult elő leggyakrabban (35)¹⁷ és ezen a jogcímen járó javak nagy részét (25) birtokban adta ki a férj vagy annak rokonai. Megállapítható, hogy a leánynegyedre vonatkozó dokumentumok kevésbé számosak ebben az időszakban, ami azt valószínűsíti, hogy a hitbér előbb vált általánossá, mint a negyed. Hasonlóan a hitbérhez, ebben az időszakban a leánynegyedet is elsősorban birtokban adták ki a vizsgált megyékben. A forrásokban talált összes leánynegyedből (14) 18, csak négyet adtak ki ingóságban, a többit birtokban. Az Árpádház kihalása után a 14. században jelentősen nőtt a leánynegyedelek száma, a század közepéig tartó időszakra, közel ötven év alatt 83 negyedet adtak ki, míg az igényelt hitbérek száma arányában alig változott. Mindkét jogintézmény kiadásában az ingóság (tárgy, pénz, zálogbirtok, állatok) kezdett dominálni, a birtokban kiadott vagyon elemek aránya erősen csökkent a 14. században.

Az Árpádkorban a hitbér már általánosan elfogadottá vált, míg a leánynegyed csak lassan szilárdult meg, mint jogintézmény. Ez nem jelenti azt, hogy korábban az atyai javak örökléséből a leányok ki lettek zárva, csupán annyit, hogy hozományra utaló birtokadományban részesítették a leányokat házasságkötéskor. erre utal a házassági föld (*terram mariti*) kifejezés is. A 14. század első felében a hozományként juttatott adományföld szerepe láthatóan lecsökkent és valószínűleg a birtokban kiadott leánynegyed vette át ennek helyét.

---

¹⁷ UBB I.: 69, 116, 228, 246, 317, 325, 333/a, 341, 357, 389, 394, 455, 456, 463, 564, 564/a. UBB II.: 1, 45, 78, 101, 120, 210, 242, 277, 339, 341, 372, 380, 385, 390, 397, 398, 413, 457, 459.

¹⁸ UBB I.: 228, 267, 390. UBB II.: 45, 102, 151, 187, 304, 339, 380, 390, 397, 453, 457.

1. táblázat: A női vagyon elemeinek megoszlása Győr-Moson-Sopron és Vas megyékben a vizsgált oklevelek alapján a kezdetektől a 14. század közepéig

Időszak	I.					II.						Ö (I. + II.)	
	(808) - 1270		1271 - 1301		Ö	1301 - 27		1328 - 42		1342 - 49			Ö
Jogcím	B	R	B	R		B	R	B	R	B	R		
Hitbér	10	6	15	4	35	5	12	6	5	1	3	32	66
Leány- negyed (quarta)	3	-	7	4	14	17	25	12	14	3	12	83	97
Hozo- mány / Adomány	1	-	4	1	6	4	-	1	-	-	-	5	13
Terram mariti	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	14	6	27	9	56	26	37	19	19	4	15	120	176

Megjegyzés: B = birtokok; R = ingóság, pénz, zálog; Ö = Összesen. A Terram martini a házassági földet jelöli, ami lehet hozomány, ajándék, de mindenképpen a házasságkötés során kerül az új házasságokhoz.
Forrás: Szerző szerkesztése.

A kialakuló házassági vagyonjog elemei

Jegyajándék és hozományi javak

A hajadon leánygyermek a szokásjog alapján eltartásra (beleértve a lakhatást és a megfelelő ruházatot) továbbá, társadalmi helyzetéhez illő kiházásításra tarthatott igényt. A kiházásítás szokása a törzsi társadalom időszakába nyúlik vissza, ennek jogi értelemben vett érvényesítésére nem volt szükség, mert mélyen a szokásrendben gyökerezett. A kiházásítás része volt a jegyajándék, amit rokonaitól és férjétől kapott a nő, ez azonban a korai időkben önkéntes volt. A leendő férjtől a házasság előtt kapott jegyajándék foglaló jellegű volt. A jegyajándék körébe általában értékes ingóságok tartoztak, amelyek a nőszemélyes tárgyai közé tartoztak. A jegyajándék (*sponsalia*) és az eljegyzés elnevezése nem különbözött. A szülők is adtak jegyajándékot, ez azonban gyakorta összemosódott az egyéb hozományi javakkal. A hozomány javak azt a célt szolgálták, hogy a házasulandók közös életét megkönnyítsék és biztosítsák a nő megbecsülését új családjában. Czövek István a hozományt, amit a nő vitt férje házába egyértelműen elkülönítette a menyegzői ajándéktól (*res paraphernales*,) (1822: 238-239). Illés József szerint néha a hozomány alatt is *parapherná*-t értettek, mivel a hozományra alkalmazott később keletkezett *allatura* kifejezés az Árpádkorban még nem jött létre, és a körülírására alkalmas kifejezéseket használtak.

A hozomány Illés szerint nem a római jogból, hanem a kiházásításkor adott javakból alakult ki (1900: 46), javarészt ruhák, asztalneműk, prémek, takarók és háztartási eszközök, ökrök, tinók, lovak, szolgák stb. tartoztak ezeknek a javaknak körébe, minél előkelőbb volt a család, annál nagyobb értékű ingóságokat adtak a férjnek a leánnyal együtt, nem ritkán azonban birtokot is. A kutatás során az Árpádkorban négy egyértelműen birtokban kiadott nászadományt találtam, amit a házasságkötés alkalmából adott a férjnek az apa, vagy az

uralkodó.¹⁹ A leánynak adott jegy-, vagy nászajándék, ami ingóságokból állt, nem azonos azzal, amit a férj kapott hozományként, de valójában a házasság után a nőt illette. A hozomány kérdése vitatott a jogtörténetben, egyes kutatók szerint nem volt hozomány, s ennek hiányát a leánynegyed pótolta (Banyó, Homoki-Nagy). Más jogtörténészek (Czövek, Illés) szerint volt hozomány, amit a férj kapott, legfeljebb a korai időkben még nem alakult ki a későbbi formája (*allatura*). A birtokban kiadott hozományt az Árpádkorban még adománynak (*donatio*) nevezték, függetlenül attól, hogy az apa, anya, előkelőség, vagy a király adta²⁰.

Az asszony a férj házába költözött, ott megillette a tartásjoga, ami annyit jelentett, hogy férje köteles volt vagyoni és társadalmi állásához képest eltartani, lakásról, ruházatról és élelemről gondoskodni számára. Mindezt a férjnek saját vagyonából kellett finanszíroznia, ugyanakkor a nő által a házasságba hozott javak a házasság kiadásainak csökkentését voltak hivatottak szolgálni. Ezek a javak reprezentálták a feleség hozzájárulását az új család vagyonszövetségének jószágaihoz, s ezzel nyílt meg az új asszony lehetősége is arra, hogy maga is hozzájáruljon a férj családjának javaihoz.

A jegyajándék, a hozomány és a hitbér öröklés jogi vonatkozásban együtt mozogtak, a nő gyermekei, unokái is örökölték, ahogy az ezekre vonatkozó követelés jogát is. Azonban, ha ezen javak valamelyikének kiadása ingatlanban történt, akkor annak az ágnak volt elsőbbsége a törvényes öröklésben, illetve a megváltásban, ahonnan származott a vagyon. Ha a házasságba vitt javak egy része megsemmisült, tönkrement, akkor javításukat kérhette az asszony, esetleg pótlásukat, vagy az értékük kifizetését.

Hitbér

A dotális házasságra jellemző hitbér annyit jelentett, hogy a férj vagyona egy részét lekötötte a nő számára, hogy özvegysege esetén is biztosítsa a nő megélhetését. A nő hitbérhez való jogát a házasság megkötésének ténye hozta létre és a germán „*Muntschatz*”-ból eredt, ami a nővédelárhoz kapcsolódott, amit nem az apa, hanem a nő kapott meg, még hozzá a törvényes házasság megszűnése után (Illés 1900: 11). Timon Ákos felfogása szerint is eredetileg a nőért fizetett vételár az alapja a később kialakult hitbérenek, egyszersmind ellenértéke azon javaknak, amit a nő a házasságba a kiházásítással hozott. Ezen vagyoni biztosíték alapján lesz a nő a családi vagyonszövetség részesévé, amely biztosítja számára a családi vagyon hasznélvezetét a házasságban és az után is özvegyként, amíg újra férjhez nem ment (Timon 1903: 325-327). A 12. században már csökkent a családi vagyonszövetség ereje és a nő a házasság után követelhetette saját vagyonaként mindazt, amit a házasságba vitt és a hitbéret is. Az özvegynek törvényes zálogjoga és hasznélvati joga volt néhai férje javain hozománya, hitbére és egyéb törvényes követelésének erejéig már a 13. században. Ha az elhalt férjnek nagy vagyona volt, akkor az özvegye hasznélvati jogát a hitbére erejéig korlátozhatták (Béli 2009: 88).

---

¹⁹ UBB I.: 465, UBB II.:125, 435, 477.

²⁰ A király is adott hozományt a királyi család nőtagjainak, ahogy a familiába tartozó udvarhölgyeknek is (UBB I.: 69) ahogy az előkelő nemzetségek is a familiájukhoz tartozóknak.

Az Aranybulla 12. cikke foglalkozott a hitbérhez való jog védelmével s kimondta; hogy az elesett vagy halálra ítélt férfiak feleségét hitbérüktől megfosztani nem lehet (Bolla – Rottler 1993: 90-96). II. András rendelkezése a hitberről, mint létező jogintézményről szólt, tehát az már jóval korábban kialakult a szokásjogban.

A hitbérenek két változata volt, a törvényes (*dos legitima*) és az írott hitbér (*dos scripta*), az utóbbi megállapodás kérdése volt. A törvényes hitbér még nem alakult ki az Árpádkorban ezért, ha nem volt írott hitbér, akkor általában a férj vagyona alapján határozták meg a *dos* nagyságát. Az írott hitbére álljon itt egy példa 1202-ből, amikor a király engedélyével Benedek vajda még a házasság alatt feleségének, Thota udvarhölgynek adta hitbérként Nagymarton és Bajót falvakat²¹. A vizsgált anyagban ez az időben legkorábbi forrás, ami a hitbérként emlegeti azt a juttatást, amit a férj adott a feleségének. Aragóniai Thota Imre király familiájához tartozott, s a férj által hitbérként lekötött birtok valószínűleg királyi adomány volt, ami hitbérre alakult az adományozó engedélyével. A hitbért általában a házasság után adták át az asszonynak a férj rokonai, de nem volt ritka az sem, hogy a férj a házasság alatt már felesége szabad rendelkezése alá bocsátotta a hitbért, ahogy a fentebb említett esetben Benedek vajda tette. A házasság alatt kiadott hitbére még egy példa; 1264-ben az Osl nemzetséghez tartozó János és felesége Bybur együtt megjelentek a győri káptalan előtt és bizonyították, hogy a hitbér átadása megtörtént²².

Az első házasságában a nő a hitbére teljes összegére, a másodikban csak a felére tarthatott igényt, de férje többet is lekötthetett számára. Férjük halála után a nők általában másodszor, vagy harmadszor is férjhez mentek, ahogy a megözvegyült férfiak is többször nősültek. Az asszony hitbérére (és egyéb hozományi javairól) lemondhatott férje javára, de általában ezt azzal a feltétellel tette, hogy előző házasságából származó leányát ezekből férje kiházasítsa. A mostohaapától nem volt elvárt, hogy nevelt leányát a saját javaiból házasítsa ki társadalmi állásához méltón.

A hitbért birtokban és ingóságban is kiadhatták az asszonynak, eleinte inkább birtokban adták ki, de a 13. század végén megnövekszik ezeknek a birtokoknak az örökösök, vagy a rokonok általi pénzben történő megváltása. III. András 1291-es törvényének 30. pontjában kimondta, hogy birtokban kiadott hitbért és leánynegyedek csak az örökösök, vagy a nemzetségből a legközelebbi rokonok váltsák meg a „szokásos és igazságos becslés alapján”, hogy ezekbe a birtokokba idegeneket be ne iktassanak (Bolla – Rottler 2001: 149-158). A visszaváltás tehát a rokonok joga, sőt kötelessége volt, ezért találunk 1291 után több olyan forrást, amikor az elhunyt férj rokonai kötelezettséget vállaltak, hogy az özvegy birtokban kiadott hitbérét és jegyajándékát később visszaváltják²³. A vizsgált anyagban a decretum megjelenése előtt, 1275-ben is találtam olyan oklevelet, melyben Chopou fia András visszaváltja apja testvére özvegyének (nagynénje) birtokban kiadott hitbérét és jegyajándékát

---

²¹ UBB I.: 69.

²² UBB I.: 456.

²³ UBB II.: 397, 398, 413.

annak rokonaitól²⁴ jóval a királyi rendelkezés előtt! Ez az eset is alátámasztja, hogy királyi törvénye ismét a szokásjogban már létező normát erősítette meg.

A nők külön vagyona

A női külön vagyon körébe tartoztak az anyaági öröklésből, bármilyen a végrendekezésből, vagy adományból, ajándékozásból származó javak, amelyeket személyesen kaptak a nők. Ezek a jószágok, legyen az birtok, vagy ingóság nem tartoztak a házassági vagyonjog körébe, azaz nem a férj kezelte a házasság fennállása alatt, hanem a nő saját maga rendelkezett ezekkel. Az anya saját leányára hagyhatta hitbérét, hozományát, jegyajándékát, de leánynegyedét is vagy ezek pénzben kifizetett értékét. Egyébként az anyai javakat a leányok és fiúutódok egyenlően örökölték, ha az asszony nem végrendekezett másként. Az apa is szabadon rendelkezhetett vásárolt birtokairól, de királyi engedéllyel egyéb javairól is leányai javára dönthetett. Ezek a lehetőségek opcionálisak voltak, ami azonban járt a leányoknak a kiházásításon túl, az a leánynegyed volt, ami a nők külön vagyonának a legfontosabb eleme volt már az Árpádkorban is.

A leánynegyed (*quartalitium, quarta puellaris*) az apai jószágból a leányoknak járó rész, valószínűleg a 12. században alakult ki a szokásjogban, mivel a következő században már oklevelek tanúsítják létezését. A leánynegyedet a római jogból eredezteti a jogtörténészek egyrésze, (Holub 1936: 5-7, Béli 2009: 87), hivatkozási alapja a természetjog volt és vérségi alapon járt. A *ius naturale* az oklevelekben is rendszeres hivatkozási alap a leánynegyed kiadásakor. Kelemen László a leánynegyedet a magyar szokásjogban kialakult megoldásnak tartotta a leányutódok helyzetének biztosítására, amelynek negyed jellege nem feltétlenül volt kezdetben meghatározva, és általában birtokban adták ki a nőknek az atyai javakból. (Kelemen 1929: 85) Az apák gyakran életükben adták ki leányaiknak a negyedet, de követelni csak az apa halála után lehetett fivéreitől, vagy rokonaiktól. A leánynegyedre az első törvényi utalás az Aranybulla 4. pontjában jelent meg; ha az elhunyt serviensnek nem volt fiúörököse, birtoka negyedét leánya örökölte, a többitől úgy dönt, ahogy akar. (Bolla-Rottler 1993: 90-96) A törvényhely azonban csak abban az esetben tette lehetővé a leányok számára az öröklést, ha nem volt fiú örökös. Az oklevelek tanúsága szerint azonban a negyed a leányoknak akkor is járt, ha volt öröklés képes fiú, ezekben az esetekben – az általános felfogás szerint – ugyanúgy az apai javakból adták ki.

Az Árpádkorban a leánynegyedet (és a hitbért is) sokszor birtokban adták ki, ami számos példával igazolható (1. tábla). A birtok jogállása gyakran nem derül ki az oklevelekből, ugyanakkor a jogtörténészek vitái éppen erre vonatkoztak. Kelemen László és más jogtörténészek (Szlemenics Pál, Frank Ignác) állítása szerint a leányoknak a negyedet (*quarta*) az Árpádkorban ősi, adományos és szerzeményi (vásárolt) apai birtokból egyaránt kiadták (Kelemen 1929:85). Holub József és más tudósok (Illés József, Timon Ákos) csak az apai ősi és adományos birtokból tartották kiadhatónak a negyedet, mivel a maga által szerzett, vásárolt birtokból nem volt köteles senki kiadni, mert ha adni akart ebből leányainak, ebben semmi nem

---

²⁴ UBB II.:120.

gátolta (Holub 1928: 111). Holub érvelése szerint a leányok éppen azért nem kaphatták meg a negyedüket birtokban, mivel az a nemzetségi birtokból járt, amiben tulajdonképpen nem volt öröklési joguk, csak a fiúknak. Ez alól két kivétel volt; ha nem volt fiú örökös, akkor birtokban kapta meg a leány, és akkor is, ha nem-nemeshez ment férjhez családja jóváhagyásával, mivel birtok nélkül az utódok nem lettek volna anyjuk után sem (fél)nemesek. Holub szerint a negyed a férjhezmenetelig természetben illette meg a leányokat, utána pénzben, mivel a birtokokokat a testvérei, vagy a nemzetség tagjai megválthatták. A birtokok visszaváltása 1291-ig nehézkes volt (Holub 1928: 114), ez indította III. Andrást a már korábban idézett törvényhely megalkotására.

Holub megkérdőjelezte a leánynegyed örökség jellegét, abból kiindulva, hogy a leányoknak az ősi jószágokban hagyományosan nem volt örökösödési joguk. (Holub 1936: 8) A kárpótlás okán alakult ki a leánynegyed, amely értelemszerűen nem az anyai birtokból járt a leányoknak, hiszen azokban örökösödési (*portiójuk*) joguk volt, hanem az apai javakból. Kelemen László, szemben Holubbal, amellet érvelt, hogy a korai századokban az összes apai birtokból kiadható volt a negyed, beleértve a szerzett (vásárolt) és zálogos birtokokat is. Kelemen László állítását erősíti az általam vizsgált anyagban néhány forráshely. Az egyikben az apa fiúörökös hiányában leánya negyedét úgy adta ki, hogy a vejének elzálogosított birtokát adta a leányának quartaként²⁵. A zálogbirtok ingóságnak számított és nem birtoknak, s mivel a vejének zálogosította el, de a lányának adta, elég ravasz megoldást alkalmazott a rokonság visszaváltásának távoltartására.

Az összes leány a negyedet együttesen kapta, ami előnytelen volt több leány esetén az osztozkodás nehézségei miatt. A kisbirtokos családok amikor birtokban adták ki a negyedet, olyan kevés föld jutott egy-egy lánynak, hogy azok inkább pénzben kérték. Ha nem volt fiú örökös akkor egy tagban kellett kimérni a negyedet a leányoknak. A leánynegyed bár a nő különvagyonához tartozott, a házasság alatt mégis általában a férj kezelte, s csak annak halála után szolgáltatott ki az összes többi, az asszonyt megillető vagyonnal együtt. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a leánynegyedként járó pénzen vett birtokot a férj és fiai azt kiadták az asszonynak még a házasság alatt. A nő halála után (ha nem volt végrendelet) a *quartát* fiai és leányai örökölték egyenlően, majd az unokák következtek az öröklésben, és nemcsak magának a negyednek az örökléséről volt szó, hanem a ki nem adott negyed iránt követelési jogot is örökölték az utódok.

Az Árpádkori oklevelek között az ország nyugati vármegyéiben 14 leánynegyed szerepelt magánjogi okiratokban ezek közül 10 birtokban került kiadásra (1. tábla). Terjedelmi okokból- a már idézettek mellett- a korai jogesetek közül csak egyet emelnék ki; Csákányi Balsam quartáját 1265-ben adták ki, ami 70 iuger földbirtokot jelentett a Rába folyó mellett, rajta egy malommal, ami komoly értéket képviselt (UBB I.: 459). Balsam asszony birtoka (Vas megyében Csákány körül) még 70 év múlva, 1336-ban is viselte a „Balsamasscunfolua” nevet

---

²⁵ UBB II.: 453.

és a malom is működött (Vajda 2012: 392). Az eset jól példázza, hogy egy leánynegyedként kiadott birtokon néha egy egész falu kiépült és a tulajdonosnő nevét viselte nem a férjéét.

A leányok birtoköröklése a korai századokban megjelent már, de leánynegyed kialakulása nehezen követhető a forrásokban. A nők örököltek birtokot, de ennek formája körvonalazhatatlan volt és nem feltétlenül egységes, a leánynegyed azonban sosem vált kizárólagosan pénzköveteléssé. A következő időszak is ezt bizonyítja, amikor 1301-1349-ig 83 *quarta* szerepelt az okiratokban (1. tábla), tehát jelentősen nőtt az írásban rögzített követelések és megegyezések száma, de ezek között még mindig elég nagy arányt képviseltek a birtokban kiadott negyedek a vizsgált nyugat-dunántúli megyékben. A birtokban kiadott leánynegyedeket sokszor elcserélték a nő testvérei egy másik birtokra, amikor már férjnél volt nőtestvérük. Lehetséges, hogy először ősi birtokban tudták csak kiadni, amit később átcsereáltak egy ugyanolyan értékű, de vásárolt birtokra a megváltás helyett (Gáspár 2019: 415).

Összefoglalva a kutatásaimból levonható következtetéseket megállapítható, hogy az együttélési viszonyoknak és a szabad házasságoknak széles sávja maradt fenn még a 14. században is a törvényesként elfogadott házasság mellett, amihez hasonló jelenségeket ma is tapasztalhatunk. A középkorban a nők nem voltak jogfosztottak, a házassági vagyoni jog kialakulása és peresíthetősége is erről tanúskodik. A férjes asszonyoknak az eltartáshoz, jegyajándékhoz és hozományhoz való joga valószínűleg már azokban az időkben is létezett, amikor a dotális házasság még nem alakult ki, vagy nem vált általánossá. A női külön jogok a 11-12. században kezdtek formát ölteni a magyar szokásjogban, ezért a 13. századtól ezekről a jogokról már hiteles dokumentumaink vannak. A kiházásítás joga, a jegyajándék és a hitbér jogintézménye szilárdult meg legkorábban, míg a leányok törvényes öröklésének lehetősége folyamatosan formálódott. A birtokban kiadott hozomány és a leánynegyed felváltva és egymást kiegészítve jelentek meg a nők külön vagyonaként. Az Árpádkorban mindenképpen jogos az a feltételezés, hogy a nők vagyona nemcsak ingóságokban, hanem ingatlanban is megtestesült, hiszen mind a leánynegyed, mind a hitbér kiadásának ez volt a leggyakoribb formája.

A hazai magánjogon belül a házassági vagyoni jog kialakulása lassú folyamat volt, viszont jogintézményei módfelett tartósnak bizonyultak. Egyrésztük túlélte a rendi társadalmat, és még a XX. században is létezett. A leánynegyed a polgári öröklési jogban megjelent köteleusrész ősi elődjeként ma is élő, bár átalakult jogintézmény. A hitbér pedig, kb. 800 éves jogintézményként a II. világháború végéig létezett az ismert kiházásításon és hozományon kívül.

Irodalom

Banyó Péter (2000): Birtoköröklés és leánynegyed, *Aetas* 15(3): 76–92.

Béli Gábor (2009): *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Béli Gábor (2010): Women's acquisition of property during the era of the Arpad Dynasty in Hungary. In Béli Gábor – Herger Csabáné – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok X*. Pécs: Bornus 2009 Kft, 29–46.

- Bolla Ilona – Rottler Ferenc (2001): *Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bónis György (2003): *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban.* Budapest: Osiris.
- Brósz Róbert – Pólay Elemér (1974): *Római jog.* Budapest: Tankönyv kiadó.
- Czövek István (1822): *Magyar Hazai Polgári Magános Törvényről irt Tanítások.* Pest: Petróczai – Trattner.
- Gáspár Gabriella (2019): A nők birtoköröklése a Nádasd nemzetségben 14. századi források alapján. *Vasi Szemle*, 73(4): 411–426.
- Gerics József (1966): A Tátony nemzetségről. Adalékok egy krónikahely értelmezéséhez. *Történelmi Szemle*, 9(1): 1–24.
- Holub József (1928): A leánynegyedről. *Turul*, 1928: 107–115.
- Holub József (1936): *Néhány kérdés a leánynegyed köréből.* In Lukinich Imre (szerk.): *Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből, IV. kötet 15. szám.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1–47.
- Holub József (1937): Az Atyusz nemzetség. *Turul*, 54(1–2): 57–67.
- Homoki–Nagy Mária (2001): Megjegyzések Banyó Péter: Birtoköröklés és leánynegyed: Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére című tanulmányára. *Aetas*, 16(2): 189–193.
- Illés József (1900): *A magyar házassági vagyoni jog az Árpádok korában.* Budapest: Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedő.
- Kelemen László (1926): A leánynegyed („Quartalitium”). *Acta litterarum ac scientiarum regiae universitatis Francisco–Josephinae, Sectio Juridico–Politica*, 1(6): 159–218.
- Kelemen László (1929): A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed (válasz Holub József dr. bírálatára). *Turul* 1929(3–4), 83–96.
- Nagy Géza (1894): A nőrablás emlékei a magyarságnál. *Ethnographia*, 5: 272–274.
- Somló Bódog (1901): *Szociológia.* Budapest: Stampfel–féle Tudományos Zsebkönyvtár.
- Szuromi Szabolcs Anzelm O. Praem (2008): Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlatja, *Iustum Aequum Salutare*, 4(3): 39–48.
- Tagányi Károly (1917): A hazai élő jogszokások gyűjtéséről I–II. *Ethnographia*, 28: 42–58, 196–223.
- Timon Ákos (1903): *Magyar alkotmány– és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére.* Budapest: Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája.
- Tóth Zoltán (1991): A rendi norma és a „keresztyén polgárisodás”. Társadalomtörténeti esszé. *Századvég*, 1991(2–3): 75–130.
- Vajda Tamás (2012): 1326 és 1344 közötti okleveles adatok a hazai vízimalmokról, In.: Kiss P. Attila, Piti Ferenc, Szabados György (Szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok 7. A*

VII. Medievisztikai Ph.D–konferencia (Szeged, 2011. június 1–3) előadásai, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 375–407,

Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom 2/1*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest.

Wertner Mór (1908): Újabb nemzetség kutatások. *Turul*, 1908: 122–137.

Források

Urkundenbuch Des Burgerlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg Herausgegeben im Auftrage der Burgerlandischen Landesregierung I. Band. Die Urkunden von 808 bis 1270 (Publikationem des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Herausgegeben von Leo Santifaller, Siebente Reihe,) Unter Benützung der Vorarbeiten von W. Goldinger, E. Zöllner und R. Neck, Bearbeiten von Haus Wagner 1955 Verlag Hermann Böhlaus Nachf. /Graz–Köln.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg II.Band Die Urkunden von 1271 bis 1301 W.Goldinger, R. Neck, H. Wagner, E. Zöllner) Verlag Hermann Böhlaus Nachf./ Graz–Köln 1965.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg III. Band Die Urkunden von 1301 bis 1327, Bearbeitet von Irmtraut Lindeck–Pozza, In Kommission Bei Hermann Böhlaus Nachf./ Wien – Köln – Graz 1979.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg IV. Band Die Urkunden von 1328 bis 1342, Bearbeitet von Irmtraut Lindeck–Pozza, In Kommission Bei Hermann Böhlaus Nachf./ Wien – Köln – Graz 1985.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg V. Band Die Urkunden von 1342 bis 1349 Bearbeitet von Irmtraut Lindeck–Pozza und Erich Reiter bearbeitet von Leonard Prickler im Selbstverlag des Amtes der Burgerlandischeen Landesregierung, Abt.7 – Hauptreferat Landesarchiv und Landesbibliothek 1999.

Werbőczy István (1514): *Tripartitum*. Elérhető: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm (Letöltve: 2021.06.25)